

İSTANBUL HİRİSTİYAN MEZARLIKLARINDAKİ HAYVAN SEMBOLLERİ

Yrd. Doç. Dr. Selda ALP*

ÖZET

19. yüzyılda gayrimüslimlere tanınan sosyal haklar ve mülk edinme hakkıyla birlikte anıtsal nitelikli sosyal ve dini nitelikli yapıların yanında mezarlar da heykel ve kabartmalarla bezenmiş anıtlar olarak yaptırılmıştır. Mezar anıtları ailelerin ve dönemin sosyal istek ve ihtiyaçlarına bağlı olarak sanatçıların becerilerini, anıtsal heykel ustalarının bu yüzyılda bir meslek olarak ortaya çıktığını, mezheplerin ikonografik taleplerini ve Avrupa'da aynı yüzyılda görülen mezar anıtları ve heykellerinin yansımalarını sunmaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'daki Hıristiyan mezar anıtlarında ölü portreleri; melek, kadın, çocuk betimleri ile dini öykülerin yer aldığı heykel ve kabartmalar kullanılmıştır. Bunlar doğrudan Hıristiyan inancını yansıtan semboller olduğu gibi daha çok yaşam, ölüm ve diriliş ile ilişkilidir. Sembollerde hayvan, ölüm, çiçek, bitki ve ağaç motifleri de görülür. Diğer yandan mezarlarda mason işaretleri, dünya ve gökyüzü sembolleri, dini obje ve kıyafetler gibi farklı tasvirlerle de rastlanılmaktadır.

Bu makalede söz konusu mezar anıtlarındaki hayvan sembolleri ikonografik anlamları ile ele alınarak, bunların özellikle ölüm ve Hıristiyanlık ile ilintili anlamları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mezar, Sembol, Hayvan figürü, Kabartma, Heykel, İstanbul

*Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Eskişehir / TÜRKİYE
salp@anadolu.edu.tr

Bu makale 2015 yılında tamamlanan "İstanbul'daki Rum, Ermeni ve Levanten Mezarlıklarında 19. Yüzyıl Figürlü Mezar Anıtları" adlı doktora tez konusunun bir bölümünü oluşturmaktadır. Çalışma Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi tarafından 1004E95 nolu araştırma projesi olarak desteklenmiştir.

ANIMAL SYMBOLS IN ISTANBUL CHRISTIAN CEMETERIES

Assist. Prof. Dr. Selda ALP*

ABSTRACT

The monumental conspicuous grave steles with sculptures and carvings are made like social and religious buildings along with the social rights and property acquiring right given to non-Muslims in 19th century. These monuments present the reflections of the social wishes and needs of the families, skills of the craftsmen, the emergence of the monumental sculpture artisans as an occupation in this century, the iconographic demands of the sects and grave steles and sculptures seen in Europe in the same century.

Symbols such as the portrait of the dead, angel, child, woman and religious stories were used in the statues and reliefs in the Christian tombs in Istanbul since the second half of the 19th century. Those symbols might both directly reflect Christian belief and are mostly related to life, death and resurrection. Animal, mortality, flower, plant and tree motifs were also crafted in the symbols. In addition to such motifs, many different descriptions including reliefs about with Christian traditions, mason symbols, world and sky symbols, religious objects and garments decorate the grave monuments.

In this article, the focus is on the animal symbols and iconographies depicted on the grave monuments. While dealing with the iconographic meanings of the symbols, mostly their meanings related to mortality and Christianity were discussed and the other meanings were ignored.

Key Words: Grave, Symbol, Animal figure, Relief, Statue, Istanbul

---

* Anadolu University, Faculty of Humanities, Department of Art History, Eskişehir / TURKEY
salp@anadolu.edu.tr

This article forms part of a thesis titled "Grave Monuments with Figures in 19th Century at Greek, Armenian and Levantine Graveyard in Istanbul" I completed in 2015. The study was supported by Anadolu University Scientific Research Project as a research project with 1004E95.

GİRİŞ

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'daki Hıristiyan mezar anıtlarında mezar sahibi portreleri, melek, kadın, çocuk betimleri ve dini öykülerle birlikte ikonografik semboller tasvir edilmiştir. Bu semboller doğrudan Hıristiyan inancını yansıttığı gibi daha çok ölüm ve sonraki yaşamla ilişkili hayvan, ölüm, çiçek, bitki ve ağaç motifleridir. Mezar geleneğinde sıkça kullanılan dünya ve gökyüzü sembolleri yanında dini obje ve kıyafetler gibi birçok farklı tasvir mezar anıtlarını süslemektedir. Farklı inanç ve kültürlerde olduğu gibi ölüm ve yeniden dirilişi sembolize eden hayvan motifleri İstanbul'daki Hıristiyan mezar anıtlarında da tercih edilmiştir. Daha çok ölümü hatırlatan anlamları yanında sonsuz yaşamı, kısa süren hayatı, evliliğin kutsallığını sembolize eden hayvan figürleri anıtlara işlenmiştir.

İstanbul mezar anıtlarında yılan, güvercin, kelebek, salyangoz, leylek, kartal, kuzu ve yunus balığı gibi birçok hayvan figürü kabartmaları ve heykelleri tespit edilmiştir. Bahsi geçen hayvan figürleri bazı mezar anıtlarında bir arada kullanılırken, daha çok tek başlarına betimlenmiştir. Bu makalede mezar anıtları üzerinde tasvir edilen hayvan sembolleri aşağıda belirtildiği gibi farklı başlıklar altında ele alınmıştır.

Görsel 1. Feriköy Latin Katolik Mezarlığı, Adalea Sassiae Longobardae aile mezarı, ouroboros ve güvercin kabartması
Görsel 2. Şişli Rum Mezarlığı, Negrantontis aile mezarı, ouroboros ve kelebek kabartması

OUROBOROS VE YILAN

İstanbul mezar anıtlarında rastladığımız ouroboros kabartmaları burada yer verilecek ilk semboldür. Türkçe de "ouroboros" olarak adlandırılan bu sembol bir halka oluşturacak şekilde betimlenmiş, kendi kuyruğunu yutan bir yılanı gösterir. Antik Mısır kaynaklı ouroboros sürekli ve ebedi dönüşü kendini yeniden yaratmayı temsil eder. Yılan figürü ise eski bir sembol olarak Batı ve Doğu dinlerinde yaşam kudretini, yaşamsal değişimi sembolize etmektedir. Hem hayat hem de ölümlüdür, iyi ve kötü, şifa ve zehir, koruyucu ve yok edici, hem fiziksel hem de ruhsal olarak yeniden doğumdur (Cirlot, 2002, s.32-35). Bu motifte yılanın yarısı yok edici diğer yarısı da yeniden doğumu simgelerken; yok eden/ölüm ve doğum birbirini tamamlayan iki parçayı yani hayatın kendisini göstermektedir.

Yuvarlak bir madalyon oluşturan ouroboros motifi güvercin, kelebek, kanatlı kum saati kabartmaları ile birlikte İstanbul mezar anıtlarında üç farklı biçimde betimlenmiştir. Buna göre, Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'ndaki 1876 tarihli Adalea Sassiae Longobardae aile mezarında (Görsel 1) bir güvercinle, Şişli Rum Mezarlığı'ndaki Negrapontis (Görsel 2) ve Pashalis Tranos (Görsel 3) anıtlarında kelebek ile Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'ndaki Rossi ailesinin mezar şapelinde (Görsel 4) kanatlı kum saati ile tasvir edilmiştir. Kum saati zamanı ölçen ve yaşamın kısıtlığını gösteren bir alet olarak vanitas sembolleri arasında sıkça yer alır (Leppert, 2002, s.86).

Görsel 3. Şişli Rum Mezarlığı, Pashalis Tranos mezar anıtı, ouroboros ve kelebek kabartması

Görsel 4. Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'ndaki Rossi mezar şapeli, ouroboros ve kanatlı kum saati kabartması

Ouroboros betimleri dışında bazı mezar anıtlarındaki yılan figürleri ölen kişinin mesleğini gösteren semboldür. Şişli Rum Mezarlığı'ndaki Doktor Aleksandros Kamburoğlu'nun anıtında (Görsel 5) ayaklı bir kâseye dolanmış su içen yılan "şifaya işaret eder ve doktorluk" mesleğini sembolize etmektedir. Bunun yanında Şişli Gregoryen Ermeni Mezarlığı'ndaki Kazazyan aile mezarında amforalara sarılan yılan kabartması lahit biçimli anıtı süslemek için işlenmiştir (Görsel 6).

Görsel 5. Şişli Rum Mezarlığı, Doktor Aleksandros Kamburoğlu Mezarı, kadeh ve yılan kabartması

Görsel 6. Şişli Gregoryen Ermeni Mezarlığı, Kazazyan aile mezarı, yılan kabartmaları

GÜVERCİN

Figürlü mezar anıtlarındaki kabartma ve heykellerde güvercinler sevilen bir hayvan olarak aynı zamanda da sembolik anlamlarından dolayı sıkça kullanılmıştır. Hıristiyan sanatında güvercin saflığın, barışın, yeniden doğuşun ve kutsal ruhun sembolüdür. Mezar anıtlarında daha çok yeniden doğuşu sembolize eden güvercin bu anlamından dolayı sevilen motiflerden biri olmuştur. Ele aldığımız mezar anıtlarında güvercin Kutsal Ruh'u temsilen gökyüzünde uçarken veya ağzında zeytin dalı, rulo ve çelenk taşıırken betimlenmiştir.

Şişli Rum Mezarlığı'ndaki 1870 yılında yapılan Anesti Simeon Taşçıoğlu mezarında Meryem Müjde sahnesinde Tanrı'nın (Kutsal Ruh'un) güvercin biçiminde simgelendiği görülmektedir. Bu kabartmada Meryem Kutsal kitabını okurken çevresinde olup bitenden haberdar değildir. Müjde sahnelerinde beklenen Cebrail bu kabartmada işlenmezken tek bir güvercinle sahne özetlenmiştir (Görsel 7).

Görsel 7. Şişli Rum Mezarlığı, Anesti Simeon Taşçıoğlu anıtı, güvercin kabartması
Görsel 8. Feriköy Latin Katolik Mezarlığı, Thalasso ailesi anıtı, güvercin kabartması

Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'nda 1865 yılına tarihlenen Thalasso ailesi anıt mezarında tufan sonrası başlayacak yeni hayat sembolize edilmiştir (Görsel 8). Eski Ahit'te Nuh tufanının anlatıldığı bölümde Nuh tarafından gönderilen beyaz güvercin ağzında zeytin dalı ile gelmiş ve bu sayede suların geri çekildiği anlaşılmıştır (Tekvin 8/12). Bu hikâyede güvercin Tanrı'nın insanlarla barış yaptığını ve yeni başlayacak hayatı haber veren bir görev üstlenmiştir. Bu konunun betimlendiği mezar kabartmalarında Thalasso anıtında olduğu gibi ağzında zeytin dalıyla betimlenen güvercin yeni hayatı ve yeniden doğuşu sembolize etmektedir. Şişli Rum Mezarlığı'ndaki Nikolopulos aile mezarında diğerlerinden farklı olarak ağzında rulo (tomar biçimli kağıt) tutan güvercin betimlenmiştir (Görsel 9). 1890 tarihli anıtın alınlığı üzerinde öne doğru kafasını eğmiş biçimde güvercinin ağzındaki ruloda ölen kişinin bilgilerini içeren kitabesi yazılıdır. Bu anıtta da yeniden doğuşu sembolize eden güvercinin ayakları altında kalan bölüm çiçeklerle bezenerek gerçek dünyaya gönderme yapılmıştır.

Güvercinin betimlendiği bir diğer mezar anıtı da Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'ndaki 1876 tarihli Adalea Sassiae Longobardae aile mezarıdır (Görsel 1). Burada güvercin ağzında çelenk tutarken betimlenirken ouroboros biçiminde madalyon içindedir. Kabartmada güvercin figürü Tanrı'nın ve yeni yaşamın habercisi olarak tasvir edilirken, ouroboros madalyonla bu anlamı pekiştirilmiştir.

Görsel 9. Şişli Rum Mezarlığı, Nikolopoulos aile mezarı, güvercin kabartması

KELEBEK

İlk Hıristiyanlar için ruhu sembolize eden kelebek, Katolik Hıristiyanlıklarda yaşamın üç halini yaşam, ölüm ve dirilişi anlatmaktadır. Tırtıl hali sadece yiyen insanların yaşamları için fiziksel ihtiyaçlarını karşıladıkları dönemi, koza hali mezarı, kelebek hali ise yeniden doğuşu sembolize etmektedir.

Yunanlılarda Psyche “ruh” ve “kelebek” anlamlarında kullanılırken, Hıristiyanlarda bu düşünceleri kendilerine göre benzer biçimde uyarlayarak kullanmıştır (Throne, 1947, s.222). Kelebek Avrupa sanatında daha çok Meryem ve çocuk İsa'nın betimlendiği resimlerde, İsa'nın elinde onun yeniden doğuşunu aynı zamanda tüm insanlığın yeniden doğuşunu sembolize etmektedir (Ferguson, 1954, s.13; Machine, 1953, s.163).

Ruh taşıyan Hermes'in omuzlarında betimlenen kelebek aynı zamanda Japon sanatında ölümsüzlük sembolü olarak kullanılmıştır (Frost, 1937, s.78; Weber, 1909, s.163). Kelebek aynı zamanda yaşamın kısıtlılığı ve kırılğanlığını gösteren tefekkürü akla getiren vanitas imgesi olarak değerlendirilebilir (Leppert, 2002, s.86). Şişli Rum Mezarlığı'ndaki Negropontis (Görsel 2) ve Pashalis Tranos (Görsel 3) anıtlarında kelebek motifinin kuyruğunu ısırarak bir madalyon oluşturan yılanla (ouroboros) birlikte tasvir edildiği görülmektedir. Bu anıtlarda kelebek ve ouroboros motifleri aynı ikonografik anlamla yeniden doğuşun sembolleri olarak ele alınmıştır. Bu örnekler yanında tek başına kelebek motifinin ele alındığı mezar anıtları azda olsa bulun-

maktadır. Kelebeğin tırtıl ve koza halinin mezar anıtlarında tercih edilmemesi heykeltıraşların daha çok yeniden doğuş düşüncesiyle ilgilendiklerini düşündürmektedir.

SALYANGOZ

Hıristiyan sembolizminde salyangoz Meryem'in lekesiz hamileliği, tembel ve günahkâr kişinin sembolü olarak bilinirken bu anlamı dışında ölüm, yeniden doğuş ve doğurganlığı da sembolize etmektedir (Ferguson, 1954, s.25). Salyangozun kıvrımlı ve spiral biçimli kabuğundan dolayı kadın rahmine benzetilmiş ve doğurganlığı temsil ettiği düşünülmüştür. Aztek kültüründe “gebe kalma, hamilelik ve doğumu” sembolize eden salyangoz, bahsi geçen anlamlar düşünüldüğünde aşk ve evliliği akla getiren bir motif olarak sanat tarihinde bu ikonografik anlamıyla oldukça az betimlenmiştir (Simons, 2015, s.309).

Görsel 10. Feriköy Latin Katolik Mezarlığı, T. Locothetti mezarı, salyangoz kabartması

Francesco del Cossa'nın 1470 tarihli “Meryem Müjde” isimli çalışması salyangozun tasvir edildiği resimlerden biridir. Bu resimde salyangoz, doğurganlığın ve Tanrı'nın sembolü olarak tasvir edilmiştir (Arasse, 2009, s.34). Francesco del Cossa'nın “Meryem Müjde, Carlo Crivelli'nin “Aziz Francesco ve Aziz Sebastian ile Meryem ve çocuk İsa” altar panosu, Pietro di Francesco Orioli'nin “Sienalı Aziz Bernardino ve Padualı Aziz Antonios ile İsa'nın Doğumu” gibi resimleri dışında Avrupa sanatında pek de tasvir edilmeyen salyangoz motifleri Albrecht Dürer tarafından resimlenen İmparator Maximilian'ın dua kitabının kenar süslemelerinde de kullanılmıştır (Simons, 2015, s.310, Leopardi, 2007, s.36). Yukarıda adı geçen altar panolarında gebelik, doğum ve anne olarak Meryem karşımıza çıkmış, O'na Protestan azizler eşlik etmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda Abraham Mignon'un resimlerinde bitkiler ve ölü kuşlar arasında farklı türlerdeki salyangozların daha çok vanitas resimlerini hatırlatacak biçimde betimlendiği görülmektedir. Yaşamın kısıtlılığını ve kırılabilirliğini sembolize eden salyangoz, cenaze resimlerinde yargı gününde diğer tüm ölümlerin yapacağı gibi kabuklarından çıkan bir hayvan olarak tasvir edilmiştir.

Görsel 11. Şişli Rum Mezarlığı, Michael Svoronos mezar anıtı, yunusbalığı ve salyangoz kabartması

Yukarıda kısaca anlatıldığı gibi, Avrupa sanatında az sayıdaki örnekte tasvir edilen salyangoz sembolünün İstanbul'da da karşımıza çıkması bizi oldukça şaşırtmıştır. İstanbul'da Katolik ve Ortodoks mezar anıtlarında sadece iki mezar anıtında salyangoz kabartması betimlenmiştir. Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'ndaki 1885 tarihli T. Lochetto mezarında (Görsel 10) mezar sahibinin portresine bakar biçimde işlenen salyangoz kabartması yeniden doğuş anlamından dolayı kazanmış olmalıdır. Bayan Lochetto'nin hamileliği veya doğum sırasında ölmüş olabileceği de akla gelmektedir. Bu anıt dışında salyangoz kabartmasına Şişli Rum Mezarlığı'ndaki Mikhael Svoronos (Görsel 11) anıtında rastlanmıştır. Bay ve Bayan Svoronos portresinin altında doğurganlığı sembolize eden yunus balığı ile birlikte işlenen salyangozun aynı sembolik anlamla kullanıldığı düşünülmektedir. Bu tür sembolik özellikleri yanında mezarlıkların habitatları arasındaki bahçelerde salyangozları sıkça görmek olasıdır. Mezarlıkların loş ve gölgeli alanlarında yaşam alanı bulan salyangozlar orada mezar taşı yapan ustayı etkileyerek ikonografik anlamı dışında da tasvir edilmiş olması da diğer bir olasılıktır.

LEYLEK

Uyanıklık, tedbirlilik, dindarlık ve iffet sembolü olarak ve birçok gelenekte yeni doğan bebekleri annelerine getirdiğine inanılan bir hayvan olarak leylek beğenilen bir semboldür (Ferguson, 1954, s.25). Meryem'e Müjde sahnelerinde İsa'nın doğacağını müjdeleyen leylek olmasa da bebeklerin geleceğini müjdelemenin bu gelenekten türediğine inanılmaktadır. İstanbul'daki

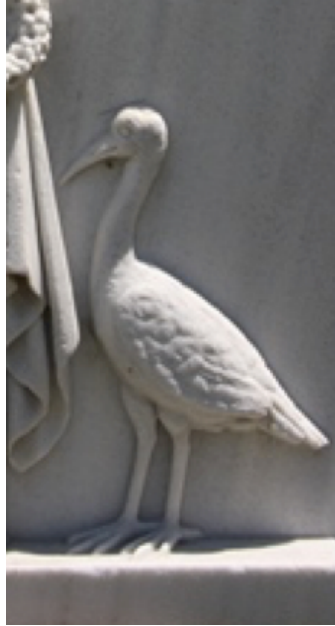

figürlü mezar anıtlarında da sadece bir mezar anıtında leylek figürünün betimlendiği görülmüştür. Şişli Gregoryen Ermeni Mezarlığı'ndaki 1910 yılında yapılan Koloyan mezarında, leylek figürü yanında yas tutan bir kadınla birlikte. Burada kadının yasına eşlik eden leylek figürü ayrıntılı bir işçilikle betimlenmiştir (Görsel 12).

İstanbul'da sadece tek bir mezar anıtında rastladığımız leylek kabartmasının Avrupa örnekleriyle benzerliği bizi oldukça şaşırtmıştır. 19. yüzyılın sonlarında heykeltıraş Camillo Torregiani tarafından yapılan Ferrara Certosa Mezarlığı'ndaki Monti ailesi anıtı Avrupa mezar geleneğinde de az sayıdaki leylek kabartmalarından biridir (Berresford, 2004, s.46; plate 51). Bu ve buna benzer az sayıdaki örnek Hıristiyan mezar geleneğinde leylek figürünün çok tercih edilmediğinin göstergesidir.

KUZU VE KOÇ

Erken Hıristiyan döneminden itibaren İsa'nın ikonografik sembolü olarak kullanılan kuzu "Tanrı'nın Kuzusu", "Kutsal Kuzu", "Agnus dei" gibi tanımlamalarla bilinmektedir. Hıristiyan ikonografisinde bu anlamlarla resimlenen kuzu bir tepenin üzerindeki Tanrı'nın evinde, kilisenin yanında, İsa ile birlikte veya cennetin dört nehri yanında betimlenmiştir (Ferguson, 1954, s. 20). Yahya İncili'nde (Bap 1: 29) 'Dünyanın günahlarını alıp götüren Tanrı'nın kuzusuna bakın!' ifadeleri geçmektedir. "Tanrı'nın Kuzusu" ifadesi, Hıristiyan ayinlerinde ve müziklerinde yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Genellikle İsa'yı ve havarilerini tanımladığı için kuzu haleli biçimde, haç veya haçlı sancak taşırken, çoban asasıyla, Alpha/omega sembolleri ve İsa'nın baş harfleriyle birlikte "Agnus dei" olarak tasvir edilir (Keister, 2005, s.144).

Görsel 12. Şişli Gregoryen Ermeni Mezarlığı, Koloyan mezarı, leylek kabartması
Görsel 13. Şişli Rum Mezarlığı, George Zarifi anıtı, koç kabartması

Agnus dei, dini bir sembol olduğu için özellikle dini yapıların süsleme öğelerinde sıkça uygulanmıştır. Erken Hıristiyan sanatının örneklerinde paganizmle ilişkilendirerek sonraki dönemlerde Hıristiyanlığın yayılması ve tanınmasıyla birlikte liturjik öğelerde ve mezar anıtlarında kuzu figürü kullanılmıştır. Özellikle 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika'da yapılan çocuk mezarlarında heykel ve kabartmalarda kuzu sevilen bir hayvan olarak sıkça tercih edilmiştir.

İstanbul Hıristiyan mezar anıtlarında tespit edilen kabartma ve heykellerde sadece tek bir örnekte kuzu betimleri bulunmaktadır. Şişli Rum Mezarlığı'ndaki George Zarifi anıtında (Görsel 13) de arşitrav üzerinde yüksek kabartma tekniğinde gövdesinin yarısına kadar betimlenmiş koç figürlerinin tasvir edildiği anıtsal nitelikli tek örnektir. George Zarifi'nin iyilik seven kişiliğinin yansıması olarak havarilere ve İsa'ya gönderme yapılarak bu anıtta kullanılmıştır (Alp, 2015, s.257).

Görsel 14 . Şişli Ermeni Mezarlığı, Nerses Sırpazan mezarındaki kartal heykeli
Görsel 15. Balıklı Rum Mezarlığı, Sunpudoğlu aile mezarı, kartal kabartması

KARTAL VE ÇİFT BAŞLI KARTAL

Tarih boyunca güçlü kuş sembollerinden biri olarak birçok kültürde farklı anlam ve biçimlerde kartal tasvir edilmiştir. Gökyüzünün rakipsiz hâkimi kartal, Hıristiyan sembolizminde diriliş, yeniden doğuş ve İncil yazarı Yahya'nın sembolü olarak betimlenmiştir (Ferguson, 1954: 19; Keister, 2005, s.81).

Kartal, Anadolu'da çağlar boyunca sevilen bir sembol olarak güç ve iktidarı yansıtan özelliklerinden dolayı sıkça kullanılmıştır. Nemrut dağı heykellerinde, Karakaş Tümülüs'ündeki sütun üzerinde, Anadolu Selçuklu dönemi yapılarının süslemelerinde güç ve koruma sembolü olarak kartal kullanılmıştır. 19. yüzyıla gelinceye kadar kartal kabartmaları ve heykellerinin yapı süslemeleri yanında gayrimüslim mezar anıtlarında da tasvir edilmiştir. Şişli Ermeni Mezarlığı'ndaki Nerses Sırpazan mezar anıtındaki (Görsel 14) kartal heykeli güç ve asaletin sembolüdür. Küre

üzerinde duran kartal figürünün sağ kanadı yukarıya doğru kalkık, sağ kanadı ise küreyi sarmalar biçimdedir. Kartalın yukarıya doğru kalkık başı sanki ses çıkarırken tasvir edilmiş yüzü oldukça etkileyicidir. Bu anıt dışında kartal figürünün gökyüzüne doğru uçarken ağzını açmış biçimde betimlendiği Balıklı Rum Mezarlığı'ndaki Sunpudoğlu aile mezarı da (Görsel 15) farklı biçimde anlatıldığı örneklerden biridir.

Görsel 16 . Şişli Ermeni Mezarlığı, Harutyun Hanesyan mezarı, kartal kabartmaları
Görsel 17. Heybeliada Ruhban Okulu Bahçesindeki Patrik mezarı, çift başlı kartal kabartması

Şişli Gregoryen Ermeni Mezarlığı'ndaki Harutyun Hanesyan anıtında (Görsel 16) kaidenin köşelerindeki kabartmalarda sivri gagaları, keskin bakışları, kıvrılmış kuyrukları ile mezar anıtını gökyüzüne taşıırken kartal figürleri tasvir edilmiştir.

Kartal tekli betimlemeleri dışında çift başlı kartal olarak Fener Rum Patrikhanesi'ni temsilen Patrik ve din adamlarının mezarlarında betimlenmiştir (Görsel 17). Patrikhaneyi temsil eden çift başlı kartal kabartmalarında Patrik başlığı, ayaklarında yılanların dolandığı asa, küre, haç gibi güç ve Hıristiyanlık dinini anlatan diğer sembollerle birlikte işlenmiştir.

YUNUS BALIĞI

Hıristiyan ikonografisinde yunus balığı genellikle dirilişi ve kurtuluşu sembolize eden hayvanlardan biridir (Ferguson, 1954, s.15). Mitolojide kurtarılan denizcileri, Tevrat kaynaklı hikâyelerde Yunus peygamberi, günümüzde ise arkadaş canlısı ve dost bir memeli olduğundan aşkı sembolize etmektedir. Aynı zamanda Yunus peygamberin hayatını anlatan İncil kaynaklı hikâyelerde de betimlenmiştir. Mezar anıtlarında yunus balığı daha çok çıpa,

gemi ve haçla birlikte Hıristiyanların ruhlarını veya kiliseyi sembolize etmektedir (Keister, 2005, s.86). İstanbul'da sadece Şişli Rum Mezarlığı'ndaki Michael Svoronos anıtında yunus ba-

lığı kabartmasına rastlanmıştır (Görsel 11). Bu anıtın zengin anlamlar içeren diğer sembolleri ile çiftin birlikte yapılmış portresi düşünüldüğünde yunus balığı burada sonsuz aşkı ve birlikte yeniden dirilişi anlatmaktadır (Alp, 2015, s.393).

KUĞU

Kuğu mezar anıtlarında sembolik anlamından dolayı kullanılan bir hayvan değildir. Tevrat, Levililer (Bap 11, s.18) bölümünde temiz bir hayvan olmadığı için yenmesi uygun olmayan kuş cinsi olarak tanıtılmıştır. Kuğu kabartması sadece Saint Esprit Katedrali'nin kriptasında bulunan Sester ailesinin anıtında oval biçimli aile arması üzerinde tasvir edilmiştir (Görsel 18). Bu mezar anıtında madalyonun içindeki zırh ve başlık üzerinde betimlenen kuğu motiflerinin ölümle ve sonraki yaşamla bir ilişkisi bulunmadığı sadece aileyi tanımladığı düşünülmektedir. Sembolik bir anlamı olmadığı için kuğu kabartmaları mezar anıtlarında tercih edilmemiştir.

EJDERHA

Hayali ve efsanevi bir yaratık olan ejderha Hristiyan sanatında kanatlı ve kıvrımlı şeytani sembolize etmektedir. Ejderhalar daha çok mezar anıtlarında yılan biçiminde betimlenmiştir. Yılanın zehir tükürmesi, ejderhanın alev püskürtmesi birçok kültürde benzerdir. Yılan daha çok yeniden doğuşu sembolize eden zehir ve şifa dağıtan bir hayvan olarak ejderha ile ilişkilendirilir. Birçok kültürde yılan ve ejder kültürü karıştırılarak kullanılmaktadır. İstanbul mezar anıtlarında sadece Şişli Rum Mezarlığı'nda (Görsel 19) de Aziz Georgios'un ejderhayı öldürmesini anlatan kabartmada ejder motifi kullanılmıştır. Hristiyan sanatında bu anıtta olduğu gibi ejder daha çok Aziz Georgios'la birlikte işlenmiştir (Spitzing, 1989, s.130). Bu anıtta ikona ve resim sanatının sevilen bir konusu alışlagelmiş gelenekle ilişkilendirilerek işlenmiştir.

Görsel 18. Saint Esprit Katedrali kriptası, Sester ailesi anıtı, kuğu kabartmaları
Görsel 19. Şişli Rum Mezarlığı, Aziz Georgios ve ejderha kabartması

SONUÇ

Bu makalede 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul gayrimüslim mezar anıtlarına işlenmiş yılan, güvercin, kelebek, salyangoz, leylek, kartal, kuzu, yunus balığı ve ejderha gibi birçok hayvan figürünün kabartma ve heykelleri değerlendirilmiştir. Hayvan figürleri insanoğlunun yaşamında başlangıcından beri çeşitli özellikleriyle betimlenmiş ve yüzyıllardır farklı kültürlerin hikâye ve öykülerinin kahramanı olmuştur. İnsan hikâyelerinin anlatıldığı masallar yanında efsanelenmiş yaratıklara dönüştürülen hayvan figürleri yüzyıllardır birçok farklı kültürü etkilemiştir. Özellikle Katolik mezhebinde Hıristiyan ikonografisindeki sembolik anlamından dolayı ele alınan hayvan hikâyeleri bulunmaktadır. Hayvan figürleri Hıristiyan ikonografisinde İsa, azizler, azizeler, din şehitleri, meslek ve dini kurumlarını temsilen kullanılmıştır. Bu anlamları yanında daha çok yaşam, ölüm, ruh, öte dünya, sonsuzluk ve dirilişin sembolü olarak sanat tarihinde tasvir edilmiştir.

Lahit, pedestal, stel, tholos ve şapel gibi farklı mezar tipleri üzerine işlenen hayvan motifleri lahitlerin tekne yüzlerine, şapellerin alınlıklarına, anıtların kaidelerine, stellerin ön ve arka yüzüne işlenmiş daha çok mezarı ziyarete gelenlerin görebilmesi düşünülmüştür. Bu da bize sanatçı ve mezar ustasının tercihinin hayvan figürlerinin anıtların farklı yerlerinde betimlendiklerini göstermektedir. Mezar anıtlarına işlenen hayvan figürlerinin hangi anlamı taşıdığına önem verilmiş daha çok yaşam, ölüm, yeniden doğuş, ruhun ölümsüzlüğü ve öte dünyayı temsil edenlere öncelik verilmiştir.

Latin Katolik geleneğin yansıması biçiminde işlenen ouroboros motifi Avrupa mezarlarıyla aynı dönemde İstanbul mezar anıtlarında kullanılmıştır. Sürekli yeniden doğan (reenkarnasyon olan) ruhu ve aynı zamanda ruhun ölümsüzlüğünü sembolize eden ouroboros motifinde yılanın yarısı yok eden/ölüm ve diğer yarısı ise doğumu yani birbirini tamamlayan hayatın kendisini göstermektedir. Ouroboros gibi mezar anıtlarında yeniden doğuşu sembolize eden güvercin bu anlamından dolayı sevilen motiflerinden biri olmuş ve sıkça işlenmiştir. Güvercin saflığın, barışın ve Kutsal Ruh'un yani Tanrı'nın sembolü olarak günümüzde de en çok kullanılan hayvanlardan biridir. Ouroboros ve güvercinle benzer ikonografik anlamlar taşıyan kelebek motifi de İstanbul mezarlıklarında tercih edilmiştir. İnsan hafızasında bıraktığı görsel güzellikten dolayı sanatçılar arasında sevilen bir motif olan kelebek farklı sanat dallarında her zaman tasvir edilmiştir.

Ortodoks Rumlar ve Gregoryen Ermenilerin Ortaçağ'dan itibaren mezar geleneğinde kullanmadıkları hayvan motifleri 19. yüzyılda İstanbul anıtlarında görülmektedir. Bu dönemde Rum ve Ermeniler mezar geleneğinde Avrupa Katoliklerinin etkisinde kalmıştır. Özellikle Ortodoks ve Gregoryen mezhebin dini ikonografisinde yer almayan kelebek motifi 19. yüzyılda mezar anıtlarında tasvir edilmiştir. Katolik Hıristiyanlar için kelebek motifi yaşamın üç hali olan yaşam, ölüm ve dirilişi hatırlatırken, İstanbul Rum Ortodoks mezarlıklarında bu anlamları yanında dekoratif ve usta imzası olarak da kullanılmıştır. Kartal, Doğu ve Batı kültürlerinde güç ve yönetimle ilgili olarak bilinse de Hıristiyan inancında İncil yazarı Yahya'nın sembolüdür. Kartal

tek ve çift başlı olarak birçok kültür ve inançta tercih edilse de İstanbul'daki Rum Ortodoks mezarlıklarında sadece Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ni temsilen Patrik ve din adamlarının mezar anıtlarında işlenmiştir.

Mezar anıtlarında diriliş, ruhun ölümsüzlüğü ve sonraki yaşamı temsil eden hayvan figürlerinde yılan, güvercin, kelebek, yunus, kartal sembolleri tercih edilmiştir. Bu ikonografik semboller tasvir edildikleri yere göre farklı anlamlarla bilinse de mezar taşları ve anıtları düşünüldüğünde ölümden sonraki yaşama gönderme yapılabilecek anlamları öne çıkmaktadır.

Antik dönemde mezar koruyucusu olarak mausoleumların kapı girişlerine konulan aslan heykelleri, daha sonraki dönemlerde sarayların girişlerine güç ve iktidar imgesi olarak yerleştirilmiştir. Bu özellikleri yanında İncil yazarı Aziz Markos'un sembolü olarak da kanatlı aslan betimlenmiştir. Antik dönem ve Hıristiyan sanatında tasvir edilen aslan kabartma ve heykelleri 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki gayrimüslim mezar anıtlarında kullanılmamıştır. İnsanlık tarihi boyunca güç ve yöneticileri simgeleyen aslan mezar anıtlarında sadece ayaklarının dekoratif biçiminden dolayı kullanılmıştır.

Bu makalede 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki gayrimüslim mezar anıtlarına işlenen hayvan figürleri ve ölümlle ilgili ikonografik anlamlar anlatılmıştır. Kabartmalar ve heykeller farklı heykeltıraş ve mezar ustaları tarafından yapıldığı için birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Sanatçı farklılıklarına ve kabartmaların üsluplarına değinmeden sadece hayvan sembollerinin ikonografik anlamları üzerine durulmuştur. Ele aldığımız bazı hayvan figürleri ve taşıdıkları anlamlar Ortodoks ve Gregoryen mezarlıklarında daha önceki yüzyıllarda işlenen semboller olsa da İstanbul Hıristiyan mezarlıklarında bu geleneğe uymayan kelebek, ouroboros, yunus balığı, leylek, salyangoz gibi 19. yüzyıl Avrupası'nda Katolik mezhebin mezar gelenekleri ilk defa kullanıldığı gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alp, S. (2015). *İstanbul'daki Rum, Ermeni ve Levanten Mezarlıklarında 19. Yüzyıl Figürlü Mezar Anıtları. (Yayınlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.*
- Buckland, R. (2005). *İşaretler, Semboller ve Alametler, İstanbul: Yeni Çizgi Yayın Dağıtım.*
- Cirlot, J. E. (2002). *A Dictionary of Symbols. Newyork: Dover Publication.*
- Cömert, B. (1980). *Mitoloji ve İkonogorafi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.*
- Cooper, J. C. (1992). *Symbolic and Mythological Animals. London: Aquarian Press.*
- Ferguson, G. (1954). *Sings & Symbols in Christian Art. London: Oxford University Press.*
- Frost, S. W. (1937). *The Insect Motif in Art. American Association for The Advancement os Science, Vol. 44, No. 1, 78.*
- Keister, D. (2004). *Stories in stone. A Field Guide To Cemetery Symbolism And İconography. Salt Lake City: Gibbs Smith Publisher.*
- Leppert, R. (2002). *Sanatta Anlamın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi. (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.*
- Machine, E. J. (1953). *Symbols in religion. The Journal of Bible and Religion. Oxford: Oxford University Press, 163-169.*
- Moe, D. (1985). *Christina Symbols Handbook: Commetary & Patterns For Traditional and Contemporary Symbols. Minnaeapolis: Ausbug Pub. House.*
- Simons, Patricia (2015) *Salience and the Snail: Liminality and incarnation in Francesco del Cossa's Annunciation (c. 1470). Religion, the Supernatural and Visual Culture in Early Modern Europe: An Album Amicorum for Charles Zika. (Ed. Jennifer Spink and Dagmar Eichberger). Leiden: Brill, Lam edition, pp. 305-329.*
- Spitzing, G. (1989). *Lexicon byzantinisch-christlicher Symbole. Dierrichs.*
- Papazoğlu, G. K. (2005). *Taphika Nnēmeia tēs Polēs: A. Sisli-emporoi kai trapezites [Tafika Mnimia tis Polis; A. Şişli- Embori. Komotēnē (Yunanistan): Thrakikē Bibliothēkē.*
- Parkes Weber, F. (1909). *Aspects of Death, And Their Effects On The Living As Illustrated By Minor Works of Art, Especially Medals, Engraved Gems, Jewels. The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society, Forthy. Vol. 10, 163-202.*
- Throne, F. (1947). *Nature Ramblings: Pysche. Science News Letter. April, 222.*

İnternet Yayınları

- <https://www.rijksmuseum.nl/en/explore-the-collection/overview/abraham-mignon>; <https://huntingforsnails.wordpress.com/tag/abraham-mignon/>
- <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/carlo-crivelli-the-virgin-and-child-with-saints-francis-and-sebastian> (erişim tarihi, 3.10.2016)
- <https://www.rijksmuseum.nl/en/explore-the-collection/overview/abraham-mignon>; <https://huntingforsnails.wordpress.com/tag/abraham-mignon/> (erişim tarihi: 7 Mart 2016), <https://www.youtube.com/watch?v=K7tCMKuZCPE>.

Görsel Listesi

Makalede kullanılan tüm görseller Selda Alp tarafından fotoğraflanmıştır.

Görsel 1: Feriköy Latin Katolik Mezarlığı, Adalea Sasiae Longobardae aile anıtı, ouroboros ve güvercin kabartması

Görsel 2: Şişli Rum Mezarlığı, Negrapontis mezar anıtı ouroboros ve kelebek kabartması

Görsel 3: Şişli Rum Mezarlığı, Pashalis Tranos anıtı, ouroboros ve kelebek kabartması

Görsel 4: Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'ndaki Rossi ailesi mezar şapeli, ouroboros ve kanatlı kum saati kabartması

Görsel 5: Şişli Rum Mezarlığı, Doktor Aleksandros Kamburoğlu mezarı, kadeh ve yılan kabartması

Görsel 6: Şişli Gregoryen Ermeni Mezarlığı'ndaki Kazazyan aile mezarı, yılan kabartmaları

Görsel 7: Şişli Rum Mezarlığı, Anesti Simeon Taşçıoğlu mezar anıtı, güvercin kabartması

Görsel 8: Feriköy Latin Katolik Mezarlığı, Thalasso ailesi mezar anıtı, güvercin kabartması

Görsel 9: Şişli Rum Mezarlığı, Nikolopulos aile mezarı, güvercin kabartması

Görsel 10: Feriköy Latin Katolik Mezarlığı, T. Lochetto mezarı, salyangoz kabartması

Görsel 11: Şişli Rum Mezarlığı, Michael Svoronos mezar anıtı, yunuzbalığı ve salyangoz kabartması

Görsel 12: Şişli Gregoryen Ermeni Mezarlığı, Koloyan mezarı, leylek kabartması

Görsel 13: Şişli Rum Mezarlığı, George Zarifi anıtı, koç kabartması

Görsel 14: Şişli Ermeni Mezarlığı, Nerses Sırpazan mezarı, kartal heykeli

Görsel 15: Balıklı Rum Mezarlığı, Sunpudoğlu aile mezarı, kartal kabartması

Görsel 16: Şişli Ermeni Mezarlığı, Harutyun Hanesyan mezarı, kartal kabartmaları

Görsel 17: Heybeliada Ruhban Okulu bahçesindeki Patrik mezarı, çift başlı kartal kabartması

Görsel 18: Saint Esprit Katedrali kriptası, Sester ailesi anıtı, kuğu kabartmaları

Görsel 19: Şişli Rum Mezarlığı, Aziz Georgios ve ejderha kabartması